

УДК 32:008

Moskwa Dagmara

**W POSZUKIWANIU TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ –
«RUSSKIJ» CZY «ROSSIJSKIJ NAROD»?**

Москва Д. У пошуку національної ідентичності – «русський» чи «російський народ»?

Стаття присвячена проблемі, що стосується пошуку національної ідентичності сучасних росіян, а також пов'язаної з ними концепції «русського світу» («русский мир»). Крім того, в ній подано спробу охарактеризувати «русську» і «російську» ідею, а також вказати на підхід влади до російської ідентичності. Однак у статті не представлено лише «суху» аналітику проблематики ідентичності росіян, авторка намагається відповісти на питання, чи російське суспільство взагалі здатне витворити власну ідентичність.

Ключові слова: національна ідентичність, концепція «русського світу», руська ідея, російська ідея, нація.

Moskwa D. In search for a national identity – «russkij» or «rossijsij narod»?

The article investigates an issue of the exploration of a national identity of the contemporary Russians and an idea of russkij mir («Russian world»). It is also an attempt to characterize concepts of russkoj and rossijskoj idei and stress the approach of the authorities to the Russian national identity. However, the article is not only an analysis of the issues connected with a national identity but is trying to answer to the question of whether Russian society is able to develop its identity at all.

Key words: national identity, an idea of russkij mir, russkaâ ideâ, rossijskaâ ideâ, nation.

Москва Д. В поиске национальной идентичности – «русский» или «российский» народ?

Статья посвящена проблеме, которая касается поиска национальной идентичности современных россиян, а также связанной с ними концепции «русского мира»). Кроме

того, в ней представлена попытка охарактеризовать «русскую» и «российскую» идею, а также указать на подход власти к российской идентичности. Тем не менее, в статье не представлена исключительно «сухая» аналитика идентичности россиян, авторка пытается ответить на вопрос, может ли российское общество создать собственную идентичность

Ключевые слова: национальная идентичность, концепция «русского мира», русская идея, российская идея, нация.

*Matka Gruzinka, ojciec Ukrainiec; matka Kałmuczka, ojciec Czuczka, matka Rosjanka, ojciec Żyd... – Kim ja jestem? –>Roszijaninem!*¹.

Niniejsza praca dotyka problematyki związanej z poszukiwaniem tożsamości narodowej przez współczesnych Rosjan oraz związanej z nią koncepcją *russskogo mira* («świat rosyjski»). Jest również próbą scharakteryzowania *russskoj* i *rossijskoj idei*, a także wskazania na stosunek władz do problemów tożsamościowych Rosjan.

Problem zostanie przeanalizowany w następujących aspektach:

- tożsamość narodowa – czym jest i w jaki sposób powstaje?
- problem z tożsamością narodową współczesnych Rosjan;
- podejście władz rosyjskich do rosyjskiej tożsamości narodowej;
- charakterystyka koncepcji *russskogo i rossijskiego naroda* oraz *russskogo mira* (rosyjski świat);

Poniższy szkic nie stanowi jedynie suchej analizy tożsamości narodowej Rosjan oraz ich funkcjonowania w świecie rosyjskim. Stara się bowiem odpowiedzieć na pytanie, czy społeczeństwo rosyjskie jest w stanie w ogóle wykształcić swoją tożsamość.

Słowem wstęp

Na wstępie niniejszej pracy postaram się zdefiniować najważniejsze dla niej pojęcia. Mówiąc o tożsamości narodowej, będącej przedmiotem badawczym wielu dyscyplin naukowych (m.in. socjologii, filozofii, historii, politologii, psychologii, kulturoznawstwa, psychologii czy etnologii)², nie sposób nie przywołać Benedicta Andersona. Mówił

¹ A. De Lazari, Putinofilia i putinofobia, «Przegląd», 36/2009, <http://www.przegląd-tygodnik.pl/pl/artykul/putinofilia-putinofobia> z 7 V 2012.

² L. Dyczewski, R. Szwed, Wstęp, w: Odmiany tożsamości, red. D. Wilk, Lublin 2010, s. 5.

on o narodach jako o *wyobrażonych wspólnotach politycznych, wyobrażonych jako nieuchronnie ograniczonych i suwerennych*. Idąc dalej, naród jest wspólnotą wyobrażoną, ponieważ *członkowie nawet najmniej licznego narodu nigdy nie znają większości swych rodaków, nie spotykają ich, nic nawet o nich nie wiedzą, a mimo to pielęgnują w umyśle obraz wspólnoty*. Narody są również ograniczone, gdyż *nawet największe z nich (...) zajmują skończony, choćby i rozciągliwy obszar, poza którym żyją inne narody*. Są też wspólnotami suwerennymi, ponieważ *marzą o wolności, choćby pod władzą boską. Rękojmią i symbolem tej wolności jest suwerenne państwo*¹. Obraz wspólnoty wyobrażonej jest modyfikowany i uzupełniany w zależności od doświadczeń danej jednostki, jej przeżyć, wiedzy oraz poziomu komunikacji z innymi jej członkami. Co więcej, każda zbiorowość wymaga od swoich członków zaangażowania, podporządkowania oraz przyswojenia określonych wartości, norm postępowania, zasad oraz sposobu interpretacji pewnych wydarzeń z przeszłości².

Tożsamość pozwala na uporządkowanie i zrozumienie zjawisk dotyczących zarówno jednostki, jak i zbiorowości, wskazując przy tym na podobieństwa i różnice w określaniu siebie i innych. Co istotne, niemożliwe jest usytuowanie tożsamości jednostki i zbiorowości niezależnie od siebie. Jednostki są bowiem usytuowane w społeczeństwie i realizują się wyłącznie poprzez relacje z innymi jednostkami. Społeczeństwo nie mogłoby natomiast funkcjonować bez udziału jednostek³. Na kształtowanie się tożsamości największy wpływ mają czynniki historyczno-kulturowe. Tożsamość umożliwia nakreślenie podziału *ja/on/ona, my/oni*, co z kolei wymaga odpowiedzi na pytania o to *kim jestem/kim jesteście* oraz *kim chce/chcemy być*. Tożsamość może być analizowana w aspekcie jednostkowym, lokalnym oraz globalnym, a także w wymiarze narodowym, społecznym, etnicznym i wspólnotowym. W przytoczonych skalach oraz w wymiarach stanowi ona kulturowo-symboliczną reprezentację zachowań, które sytuują daną jednostkę oraz zbiorowość w świecie, a także wskazują na ich wzajemne relacje⁴. Tożsamość jest również

¹ B. Anderson, *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Kraków 1997, s. 19-20.

² L. Dyczewski, R. Szwed, *Wstęp*, wyd.cyt., s. 5.

³ R. Szwed, *Wprowadzenie: warianty tożsamości*, w: *Odmiany tożsamości*, red. D. Wilk, Lublin 2010, s. 10.

⁴ J. Kukułka, *Pojmowanie i istota tożsamości narodowej pod*

często przedstawiana jako sposób na odgraniczenie/odróżnienie się od innych, bycie innym¹.

Powstanie poczucia tożsamości narodowej jest wynikiem złożonego procesu narodotwórczego. Każde kolejne pokolenie kształtuje swoją tożsamość kierując się uwarunkowaniami rzeczywistości w jakiej żyje. Proces narodotwórczy oraz idąca za nim budowa tożsamości narodowej intensyfikuje się w przełomowych momentach dla historii danego narodu. Wówczas pojawia się paląca potrzeba przemyślenia przeszłości i stworzenia swego rodzaju systemu historyczno-społecznego od podstaw. Aby doszło do wykształcenia się tożsamości narodowej, muszą zaistnieć następujące uwarunkowania:

- wspólnota ludzi określona poprzez strukturę demograficzną oraz uwarunkowania geograficzno-ekologiczne danego terytorium;
- wspólnota językowa;
- zespół doświadczeń, zwyczaje oraz inne formy kulturowe, które stanowią o odmienności danej wspólnoty narodowej;
- wspólnota ekonomiczna dająca możliwość produkcji oraz konsumpcji zapewniającej egzystencję;
- reguły w stosunkach etnicznych – równość, nadrzędność-podrzędność, organizacja państwowa, potencjał cywilizacyjny i demograficzny².

Definiując najbardziej istotne dla niniejszej analizy pojęcia, chciałabym zatrzymać się na chwilę na samym pojęciu *naród*. Większość badaczy zajmujących się fenomenem narodu jest zdania, iż pomimo jego znaczenia dla życia polityczno-społecznego oraz obfitości różnorodnej i bogatej literatury, jego zdefiniowanie jest niezwykle trudnym zadaniem. Należy bowiem odpowiedzieć sobie między innymi na pytania o to, czy jest on skutkiem procesów historycznych i w związku z tym efektem epoki nowożytnej, który z upływem czasu zniknie, czy też jest przyrodzoną cechą ludzkości? Czy stanowi element wyobraźni społecznej, czy jest

---

koniec XX wieku, w: Nowa tożsamość Niemiec i Rosji w stosunkach międzynarodowych, red. S. Bieleń, W. M. Góralski, Warszawa 1999, s. 12.

¹ S. Sulowski, Nowa tożsamość i nowa polityka zagraniczna Niemiec: między tradycją państwa narodowego a imperatywnym integracji, w: Nowa tożsamość Niemiec i Rosji w stosunkach międzynarodowych, red. S. Bieleń, W. M. Góralski, Warszawa 1999, s. 21.

² A. Wierzbicki, Rosja. Etniczność i polityka, Tom 5, Warszawa 2011, s. 57.

może obiektywną kategorią niezależną od ludzkiej woli?¹ W moich rozważaniach terminem *naród* będę posługiwała się zgodnie z definicją przytoczoną przez Wojciecha Zajączkowskiego, mówiącą o tym, iż naród to *wolna od transcendentnego uzasadnienia wspólnota społeczna (...), świadoma bycia narodem, rozpoznająca tworzące ją więzi społeczne jako więź narodową, w ramach której to wspólnoty ludzie poczuwają się do związków egzystencjalnych wynikających z posiadania wspólnej ojczyzny (...) oraz kultury, która w jednakowym stopniu jest udziałem wszystkich jej członków (...) chodzi o świecką i egalitarną wspólnotę, której członkowie uznają się za równych i bliskich pod względem egzystencjalnych podstaw ludzkiej osobowości*².

Problem z tożsamością narodową współczesnych Rosjan

Na skutek rozpadu Związku Socjalistycznych Republik Radziecki (ZSRR), a konkretniej w wyniku pojawienia się potrzeby wypełnienia pustki ideologicznej po komunizmie, współcześni Rosjanie stanęli przed problemem ponownego wykształcenia tożsamości narodowej. W sytuacji dezideologizacji życia publicznego, musieli odpowiedzieć sobie na pytanie kim są i kim chcą być³. Pojawił się widoczny podział na «nas» i «was» będący naturalnym elementem tożsamości i dający wyraz wyjątkowym związkom łączącym daną grupę jednostek⁴. Ów podział na «swoich» i «obcych» doprowadził do pojawienia się nastrojów ksenofobicznych, które stanowią obecnie jeden z poważniejszych problemów Federacji Rosyjskiej (FR)⁵. Co więcej, cechą współczesnych Rosjan jest silna nostalgia za czasami radzieckimi (nie opowiadają się jednak za restytucją imperium), co widoczne jest m.in. w przyzwalaniu na rządy silnej ręki oraz zachowania ksenofobiczne⁶. W sytuację tę idealnie wpisał się Władimir Putin (urząd

¹ W. Zajączkowski, W poszukiwaniu tożsamości społecznej. Inteligencja baszkirska, buriacka i tatarska wobec kwestii narodowej w Cesarstwie Rosyjskim i ZSRR, Lublin 2001, s. 10.

² Tamże, s. 11.

³ A. Lenov, M. Belyj, Dokopat'câ do kornej. Nacional'nye republiki Rossii uvlekliś sočinieniem mifov i legend o sobstvennoj istorii, <http://www.newizv.ru/society/2007-07-17/72923-dokopatsja-do-kornej.html> z 17 IV 2012.

⁴ W. Zajączkowski, W poszukiwaniu ..., wyd.cyt., s. 17.

⁵ L. Gudkov, Ksenofobiâ kak problema: včera i segodnâ, http://www.ng.ru/ideas/2005-12-26/10_xenophobia.html z 17 IV 2012.

⁶ A. Wierzbicki, Rosja. Etniczność ..., wyd.cyt., s. 70.

prezydencki w latach 2000-2004, 2004-2008, 2012 – do dziś), który doskonale potrafił i potrafi nadal zapełnić lukę ideologiczną powstałą po upadku ZSRR przywracając m.in. radziecki hymn (hymn Rosji to adaptacja hymnu ZSRR), a także podtrzymując ówczesną retorykę oraz stając się *ojcem narodu*, duchowym przywódcą społeczeństwa rosyjskiego (nawiązanie do carskiej Rosji)¹.

W momencie definiowania tożsamości narodowej współczesnych Rosjan bardzo często przywoływana jest kategoria *russkosti*. Rozumiem ją tutaj jako poczucie przynależności do narodu i cywilizacji rosyjskiej. *Russkost'* oznacza wspólną religię (prawosławie), historię (wielkość i potęgą Rosji), język i kulturę rosyjską, a także miłość do Rosji. Jest to także wspólnota ludzi obejmująca nie tylko obywateli FR, lecz także Rosjan za granicą. Nie oznacza narodowości, lecz samoidentyfikację².

Analizując narodowy charakter FR, należy przede wszystkim zwrócić uwagę na samo pojęcie *narodu*, a właściwie *narodu wielonarodowego – Rossijanie*. Tworzą go wszyscy mieszkańcy Rosji bez względu na przynależność językową czy etniczną³. W jego skład wchodzi również utożsamiający się z ruskim etnosem *Russkije*⁴. Bycie Rosjaninem nie oznacza więc przynależności terytorialno-etnicznej, lecz językowo-kulturową (*russkost'* nie jest więc traktowana jako kategoria dziedziczna, lecz nabywana). Rosjanin to osoba ukształtowana przez rosyjską kulturę, dla której język rosyjski to język ojczysty. *Russkost'* ma za zadanie zintegrować zarówno Rosjan etnicznych, jak i osoby o innej narodowości wliczając w to migrantów i Rosjan żyjących za granicami FR⁵.

---

¹ P. Piątkowski, Pozycja Władimira Putina i Dmitrija Miedwiediewa na rosyjskiej scenie politycznej, http://www.ibk.wszp.edu.pl/publikacje/materialy_studialne/Rosja_Putin_Miedwiediew.pdf z 4 I 2013.

² A. Wierzbicki, Rosja. Etniczność ..., wyd.cyt., s. 65.

³ Zgodnie ze spisem powszechnym z 2010 roku, 80,9% populacji Rosji stanowią etniczni Rosjanie, następnie Tatarzy (8,9%), Ukraińcy (1,4%) Czecheni (1%)⁴. Łącznie na terytorium Federacji Rosyjskiej zamieszkuje ponad 100 narodowości, por. K. Jarzyńska, Nacjonalizm w Rosji: uśpione zagrożenie?, «Komentarze OSW», 85/12, s. 1, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/Komentarze_OSW_85.pdf z 7 I 2012.

⁴ G. Simon, Rossijskij nacjonalizm russkich i nerusskich, w: Nacjonalizm v pozdne- i postkommunističeskoj Ewrope, red. È. Ân, Tom 2: Nacjonalizm v nacional'nyh gosudarstvah, Moskwa 2010, s. 18.

⁵ A. Wierzbicki, Rosja. Etniczność ..., wyd.cyt., s. 65, 67.

Podstawą *russkosti* jest mocarstwo o tradycjach imperialnych¹, a dążenie do jego odrodzenia (wyraźnie widoczne w rosyjskiej retoryce państwowej) wydaje się być – zdaniem władz – jedynym sposobem na przywrócenie Rosjanom dumy i godności osobistej. W rosyjskiej retoryce zauważyć można tendencje do podkreślania tego, iż Rosja jest państwem dążącym do ekspansji zamiast do rozwoju. Ziemia nie jest tutaj rozumiana w aspekcie mistycznym (korzenie narodu, żywicielka), lecz w aspekcie euroazjatyckiego terytorium imperialnego. Co więcej, u podstaw państwowej ideologii rosyjskiej leży radziecka koncepcja *Rosji jako oblężonej twierdzy*². Na każdym kroku obecny jest motyw wroga zewnętrznego (najczęściej Zachód) i wewnętrznego (islamscy terroryści lub opozycja). Celem koncepcji jest konsolidacja społeczeństwa wokół władzy zapewniającej spokój i bezpieczeństwo³. Idea wroga wewnętrznego odnosi się również do tzw. *małego narodu*, którego celem jest zniszczenie od wewnątrz tzw. *dużego narodu*. Idea *małego narodu* pojawia się w momentach kryzysowych/przełomowych dla istnienia narodu, krytykuje jego życie duchowe, religię, kulturę oraz ustrój państwowy. Obecnie za jego członków uważani są migranci z Azji Środkowej i Kaukazu⁴.

Russkij i Rossijskij narod

Po rozpadzie imperium radzieckiego, władze Federacji Rosyjskiej zaczęły szukać idei, która połączyłaby wszystkich obywateli politycznego państwa. Efektem poszukiwań było sformułowanie dwóch przeciwstawnych koncepcji: *russkaâ ideâ i rossijskaâ ideâ*. Pierwsza z nich ma obecnie dwa znaczenia:

– historyczno-resentymentalne – odniesienie do dyskursu związanego z restauracją przedrewolucyjnego, a nawet radzieckiego imperium;

– etnopolityczna – *russkaâ nacional'naâ ideâ*, w której to etniczni Rosjanie (*Russkie*) uznawani są za naród państwowotwórczy

¹ Tamże, s. 68.

² S. Bieleń, Geopolityczne uwarunkowania nowej tożsamości Rosji, w: Nowa tożsamość Niemiec i Rosji w stosunkach międzynarodowych, red. S. Bieleń, W. M. Góralski, Warszawa 1999, s. 78.

³ A. Dubas, Widmo brunatnej Rosji. Ksenofobia na tle etnicznym – przejawy, przyczyny i prognozy, Prace OSW, 29/2008, s. 17, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PRACE_29.pdf z 6 V 2012.

⁴ A. Wierzbicki, Rosja. Etniczność ..., wyd.cyt., s. 70.

Federacji Rosyjskiej, etnopolityka ma natomiast być skierowana na realizację ich interesów. Co więcej, *russkaâ nacional'naâ ideâ* ma być podstawą nie tylko dla etnicznych Rosjan, lecz także całej reszty narodów zamieszkujących terytorium Rosji¹.

Rossijskaâ ideâ nie odnosi się do etniczności lecz do obywatelstwa oraz poczucia wspólnoty narodowej wszystkich obywateli Federacji Rosyjskiej bez względu na narodowość (*Rossiâne*). Idea ta nawiązuje do polityczno-obywatelskiej koncepcji narodu, która zawarta jest m.in. w Konstytucji Federacji Rosyjskiej z 1993 roku – obywatelstwo oraz wynikające z niego prawa i wolności jednostki uznawane za najwyższe wartości (kwestia etniczności odsunięta na dalszy plan)².

My, wielonarodowy lud Federacji Rosyjskiej,
złączeni wspólnym losem na swej ziemi,
utwierdzając prawa i wolności człowieka, pokój i zgodę społeczną,
zachowując historycznie ukształtowaną wspólnotę państwową,
kierując się ogólnie uznanymi zasadami
równouprawnienia i samookreślenia narodów,
czcąc pamięć przodków, po których odziedziczyliśmy miłość
i szacunek do Ojczyzny, wiarę w dobro i sprawiedliwość (...)
Uchwalamy Konstytucję Federacji Rosyjskiej³.

Zgodnie z założeniem *rossijskoj idei*, państwo rosyjskie od samego początku miało charakter ponadpaństwowy (wchłaniało bowiem dziesiątki narodów), w którym główną rolę odgrywał naród rosyjski i rosyjska kultura. Etniczni Rosjanie (*Russkie*) kierując się interesem państwa powinni ograniczyć więc swoje interesy w celu zdobycia zaufania pozostałych narodów FR. Rosja i jej polietniczny naród (*rossijskij narod*) nie mogą funkcjonować jednak bez uwzględnienia dużej roli etnicznych Rosjan (*Russkih*)⁴.

Koncepcja «świata rosyjskiego» (*russkij mir*)

Na początku XXI wieku zaczęła kształtować się w Rosji niepodlegająca ograniczeniom czasowo-przestrzennym koncepcja

¹ Tamże, s. 250.

² Tamże, s. 249-250.

³ Konstytucja Federacji Rosyjskiej z dnia 12 grudnia 1993 roku, red. L. Garlicki, tłum. A. Kubik, Warszawa 2000, Biblioteka Sejmowa, Preambuła, s. 39.

⁴ A. Wierzbicki, Rosja. Etniczność ..., wyd.cyt., s. 250-251.

russkogo mira («świat rosyjski») – «świata» jednoczącego zarówno etnicznych Rosjan, jak i pozostałe narody zamieszkujące jej terytorium oraz ludność rosyjskojęzyczną (m.in. obywateli byłego ZSRR). Podstawą koncepcji jest utworzenie wspólnego mianownika wszystkich ważniejszych wydarzeń dziewiętnastowiecznej i dwudziestowiecznej Rosji (w tym m.in. powstanie i rozpad ZSRR i skutki z tym związane). Podejście takie odpowiada całkowicie polityce prowadzonej przez Putina – łączenie czasów Rosji carskiej i ZSRR ze współczesnością. Celem sformułowania koncepcji był m.in. rozwój dobrych stosunków tzw. Rosji «wewnętrznej» w skład której wchodzi Rosjanie i inne narody Rosji z Rosją «zagraniczną» obejmującą Rosjan i rosyjskojęzyczną ludność zamieszkująca poza granicami FR (rdzeniem *russkogo mira* stanowią jednak *Russkie*). Zdaniem głównego zwolennika koncepcji Valeriâ Tiškova, w Federacji Rosyjskiej istnieją przesłanki do traktowania *rossijskogo naroda* jako wspólnoty obywatelskiej, społeczno-kulturowej i historycznej. Rosję należy traktować jako państwo narodowe z wieloetnicznym narodem rosyjskim (mnogonarodnaâ naciâ)¹.

Jednym z ważniejszych elementów *russkogo mira* jest język rosyjski. W czasach radzieckich, na terytorium imperium w języku tym porozumiewało się około 286 mln osób (język rosyjski znali niemalże wszyscy obywatele ZSRR). W momencie rozpadu ZSRR doszło do znacznego spadku liczby osób mówiących w tym języku poza granicami Rosji, co doprowadziło z kolei do znacznego obniżenia jego statusu (nadal jest on jednak aktywny na terenie byłych republik radzieckich). W roku 2004 populacja byłych republik ZSRR (poza Rosją) liczyła około 141 mln osób, aktywnie znających język rosyjski było natomiast około 63,6 mln osób, w tym 39,5 mln znało język rosyjski pasywnie, a około 38 mln nie znało go w ogóle. Prognozy przewidują, iż w roku 2014 niemalże dwukrotnie zwiększy się liczba osób w ogóle nie posługujących się tym językiem – będzie ich wówczas około 80 mln, co przewyższy liczbę język ów znających².

Władimir Putin dekretem prezydenckim z 21 czerwca 2007 roku utworzył państwową fundację *Russkij Mir*³, w której to wyraźnie

¹ Tamże, s. 219, 256.

² Tamże, s. 225-226.

³ Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii O sozdanii Fonda «Russkij mir» s 21 iûnâ 2007 goda, Fond «Russkij mir», http://www.ruskiymir.ru/ruskiymir/ru/fund/index.nested/decree_text.html z 4 I 2013.

określono, że *russkij mir to nie tylko etniczni Rosjanie, lecz także obywatele Rosji oraz ogólnie rodacy w krajach dalekiej i bliskiej zagranicy, emigranci i uchodźcy z FR, cudzoziemcy mówiący po rosyjsku oraz uczący się tego języka, a także wszyscy ludzie, którzy w sposób szczerzy wykazują zainteresowanie Rosją i jej przyszłością*¹. Putin podczas swojej prezydentury wiele razy podkreślał, że wspieranie języka rosyjskiego oraz Rosjan za granicą jest jednym z ważniejszych priorytetów rosyjskiej polityki zagranicznej. Politykę tę kontynuował również Dmirtij Miedwediew (prezydent w latach 2008-2012)². Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej z lipca 2008 roku przewiduje m.in. propagowanie języka rosyjskiego i rosyjskiej kultury poza granicami Federacji Rosyjskiej, zapewnienie kompleksowej ochrony praw i interesów obywateli rosyjskich i rodaków za granicą³.

Niezależnie od państwowej fundacji *Russkij Mir*, w roku 2007 powstała z inicjatywy społecznej fundacja *Russkie*. Jej członkowie termin *russkij* traktują jako pojęcie etniczne, duchowo-polityczne i kulturowo-historyczne. *Russkij* to nie tylko etniczny Rosjanin, ale osoba, która *za Rosjanina się uważa, identyfikuje się z kulturą, językiem oraz państwowością rosyjską, traktuje Rosję jako swoją historyczną ojczyznę oraz wiąże swoje życie z rosyjską cywilizacją i rosyjskim światem (russkij mir)*⁴. Jedną z inicjatyw podjętych przez Fundację jest projekt ustawy *O Kartce Rosjanina (Russkogo)*, która jej posiadaczom (jako ekwiwalent obywatelstwa) gwarantuje prawo do pracy, prowadzenia działalności gospodarczej i nauki na terytorium FR na prawach równych z jej obywatelami, ułatwienia w przekraczaniu granicy, prawo do świadczeń społecznych i pomocy medycznej, prawo do uczestniczenia w życiu politycznym i publicznym Rosji. Aby otrzymać *Kartę Rosjanina* należy spełnić kilka warunków w tym m.in.: znajomość języka rosyjskiego, wyznawanie prawosławia lub – dla ateistów i osób innego wyznania –

¹ Fond «Russkij mir», [http://www.russkiymir.ru/russkiymir/ru/fund/about z 4 I 2013](http://www.russkiymir.ru/russkiymir/ru/fund/about%20z%204%20I%202013).

² A. Wierzbicki, *Rosja. Etniczność ...*, wyd.cyt., s. 222.

³ Ministerstvo inostrannyh del Rossii, *Oficial'nyj cajt, Koncepcia vnešnej polityki Rossijskoj Federacii (utverždena Prezidentom Rossijskoj Federacii D. A. Medvedevym 12 iūlā 2008 g.)*, <http://www.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0e9272bfa34209743256c630042d1aa/cef95560654d4ca5c32574960036cddb z 4 I 2013>.

⁴ Fond sodejstviā ob"edineniū russkogo naroda «Russkie», [http://russkie-fond.ru/ z 4 I 2013](http://russkie-fond.ru/).

wykazanie się szacunkiem dla Kościoła Prawosławnego, przywiązanie do rosyjskiej kultury i tradycji¹.

Kolejną kwestia warta omówienia jest *russkost'* wobec Rosjan mieszkających poza granicami FR. Można ją rozpatrywać na dwa sposoby. Po pierwsze, jako element wspierający politykę zagraniczną FR – wspieranie diaspory w kraju, który zamieszkuje. Diaspora ta ma stać się w przyszłości instrumentem wpływów rosyjskich na obszarze byłego ZSRR. Po drugie, upatrywanie w zorganizowanej repatriacji etnicznych Rosjan możliwości rekompensaty traconego przez Rosję potencjału demograficznego, a w konsekwencji wzmocnienia jej rdzenia etnicznego. Kwestia *russkosti* poza granicami kraju ma silne wzmocnienie instytucjonalnie – nad jej poprawnym funkcjonowaniem czuwają instytucje państwowe (Federalna Służba Migracji, Komisja Rządowa ds. Rodaków za Granicą, Rada Rodaków Zamieszkujących za Granicą przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych itp.) oraz organizacje społeczne związane z władzą (np. Rada Rodaków, Moskiewski Dom Rodaka, Międzynarodowa Rada Rodaków Rosyjskich itp.), jak i te, które są od niej niezależne (np. «Jedna Ruś» itp.). Jako wzór poprawnie prowadzonej etnopolityki wobec Rosjan na obszarze b. ZSRR podawana jest Białoruś (dążenie do integracji z FR w ramach Państwa Związkowego Rosji i Białorusi ZBiR)². Na skutek znaczenia geopolitycznego, tranzytowego i wojskowego, zajmuje ona wyjątkowe miejsce w polityce Rosji. Pozycja Moskwy w Europie Wschodniej w dużej mierze zależy od jej wpływów na Białorusi. Po wyborze Alaksandra Łukaszenki na stanowisko Prezydenta kraju w 1994 roku, zauważyć można intensywny proces rosyjsko-białoruskiej integracji³. Pozostałe państwa wchodzące w skład Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP) można podzielić na dwie grupy – prowadzące politykę prorosyjską (uczestniczenie wraz z Rosją w organizacjach regionalnych przestrzeni poradzieckiej np. Kazachstan) oraz prowadzące politykę antyrosyjską (mniejszość rosyjska stawiana w gorszym położeniu np.: państwa bałtyckie)⁴.

¹ Fond sodejstviâ ob"edineniû russkogo naroda «Russkie», <http://russkie-fond.ru/work/karta> z 4 I 2013.

² A. Wierzbicki, Rosja. Etniczność..., wyd.cyt., s. 226-228.

³ W. Konończuk, Trudny «sojusznik». Białoruś w polityce Rosji, Prace Ośrodka Studiów Wschodnich, 28/08, s. 6, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PRACE_28.pdf z 8 I 2013.

⁴ A. Wierzbicki, Rosja. Etniczność..., wyd.cyt., s. 226-228.

Badając kwestie tożsamościowe ludności rosyjskiej zamieszkującej poza granicami FR problem pojawia się na poziomie definicyjnym, a mianowicie przy próbie odpowiedzenia sobie na pytanie kim są Rosjanie zamieszkujący państwa WNP oraz kraje byłego ZSRR, diasporą czy mniejszością narodową? Częściej można spotkać się z pojęciem diaspory, jednakże jest on również poddawany krytyce. Diasporą nazywana jest ta część etosu, która znajduje się poza krajem pochodzenia. Jest swego rodzaju fenomenem etnokułturowym i etnopolitycznym, który kształtuje się na podstawie wspólnot etnicznych zamieszkujących poza obszarem swojego pochodzenia, lecz identyfikujących się z jednym narodem¹. Diaspora musi spełniać następujące cechy:

- tożsamość etniczna;
- dążenie do zachowania odrębności etnicznej i kulturowej;
- wspólna kultura;
- wyobrażenie o istnieniu wspólnego pochodzenia historycznego²;

Najczęstszą przyczyną powstawania diaspor są migracje, jednakże odnośnie Rosjan na obszarze b. ZSRR zasada ta nie ma zastosowania. Rosjanie nie wyjechali bowiem ze swego państwa, znaleźli się poza jego granicami na skutek wydarzeń politycznych i zmian granic. Co więcej, Rosjanie za granicą mają problem z uznaniem Rosji jako swojej Ojczyzny. Ci z nich, którzy posiadają silne więzi rodzinne wrócili do Rosji w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, pozostali zdecydowali się zamieszkać w nowych państwach (wśród nich można wskazać na takich, którzy charakteryzują się silną tożsamością jak np. Rosjanie krymscy)³.

W rosyjskim ustawodawstwie funkcjonuje termin *sooteczestvennik* (rodak), za którego zgodnie z przyjętą 24 maja 1999 roku ustawą *O państwowej polityce Federacji Rosyjskiej w stosunku do rodaków za granicą* (znowelizowana w 2000 roku) uważa się:

– *osoby urodzone w Rosji, zamieszkujące na jej terytorium oraz charakteryzujące się takimi cechami jak wspólnota języka, historii, dziedzictwa kulturowego, tradycji i obyczajów, a także potomkowie tych osób;*

¹ Tamże, s. 228-229.

² T. Poloskova, *Sovremennyye diaspory (vnutripolitičeskie i meždunarodnye aspekty)*, Moskwa 1999, s. 21, w: A. Wierzbicki, *Rosja. Etniczność i polityka*, Tom 5, Warszawa 2011, s. 229.

³ A. Wierzbicki, *Rosja. Etniczność ...*, wyd.cyt., s. 229-230.

– *obywateli Rosji zamieszkujący poza terytorium Federacji Rosyjskiej;*

– *osoby i ich potomkowie mieszkający poza terytorium Federacji Rosyjskiej i należący do narodów zamieszkujących na historycznym terytorium Federacji Rosyjskiej, a także osoby, które dokonały wyboru na rzecz duchowej, kulturowej i prawnej więzi z Rosją, osoby, których krewni w prostej linii zamieszkiwali na terytorium Federacji Rosyjskiej, w tym: dawni obywatele ZSRR, a także emigranci z państwa rosyjskiego, republiki rosyjskiej, RFSRR, ZSRR i FR, którzy posiadali odpowiednie obywatelstwo i nabyli obywatelstwo innych państw lub nie posiadali obywatelstwa¹ (dzięki temu za *sootečestvennikov* można uznać również osoby posługujące się językiem rosyjskim i mieszkające w krajach bliskiej i dalekiej zagranicy).*

Ustawa zawiera jednak pewne niejasności – do kategorii *sootečestvennikov* należą np. zarówno obywatele FR zamieszkujący poza jej granicami i korzystający tym samym z prawa do ochrony ze strony swojego państwa, jak również osoby znajdujące się pod jurysdykcją rosyjską. Co istotne, cudzoziemcy zamieszkujący terytorium FR nie należą do kategorii *sootečestvennikov*, gdyż jest się nim zgodnie z zasadą obywatelstwa a nie miejsca zamieszkania. Problemem związanym z kategorią *sootečestvennika* jest również jego powiązanie z etnicznością i terytorium – często przy terminie tym widnieje bowiem przymiotnik *rossijskij*. Pojawia się więc pytanie, czy kategoria ta dotyczy wyłącznie etnicznych Rosjan (*Russkikh*), czy też obejmuje wszystkie narody zamieszkujące na terytorium FR².

Zakończenie

Odrębność cywilizacyjno-kulturowa Federacji Rosyjskiej rozumiana jako społeczno-polityczna identyfikacja obejmująca zajmowane terytorium, sferę pochodzenia etnicznego, kulturę oraz poziom rozwoju gospodarczego wydaje się być czymś oczywistym³.

¹ Federal'nyj zakon ot 24 maâ 1999 g. N 99-Ф3 O goudarstvennoj politike Rossijskoj Federacii v otnošenii sootečestvennikov za rubieżom (s izmeneniâmi i dopolneniâmi) art. 1, Garant informacionno-pravovoj portal, <http://base.garant.ru/12115694/#1> z 5 I 2013.

² A. Wierzbicki, Rosja. Etniczność ..., wyd.cyt., s. 231.

³ A. Chodubski, Odrębność dziedzictwa kulturowo-cywilizacyjnego Rosji, w: red. R. Backer, J. Marszałek-Kawa, Drogi i bezdroża ku demokracji, Toruń 2005, s. 182.

Jednakże, cechy charakteryzujące dany naród oraz jego tożsamość ulegają zmianom pod wpływem wydarzeń historycznych. Określenie typu kulturowego danego narodu jest niezmiernie ważne dla zrozumienia procesów społecznych i politycznych zachodzących w państwie. Struktura typu narodowej osobowości danego jest źródłem wytworzenia się wtórnych instytucji społeczeństwa jak ideologia czy sztuka. Spojrzenie na politykę z punktu widzenia kultury pozwala natomiast zrozumieć w jakim stopniu władza jest wartością dla społeczeństwa. Stosunki polityczne są w dużej mierze ukształtowane przez nagromadzone w procesie dziejowym wyobrażenia o świecie. Polityka stanowi część kultury w takim stopniu, w jakim w działalności politycznej mają miejsce określone wartości i wzorce zachowań¹.

Najważniejszym wnioskiem z podjętej w niniejszej pracy próby przeanalizowania koncepcji *russskogo mira* oraz *russskoj i rossijskoj idei* jest stwierdzenie, że Rosjanie jeszcze przez długi czas będą starali się znaleźć odpowiedź na pytanie o swoją tożsamość narodową. Historia Rosji to bowiem historia państwa zamieszkiwanego przez wiele narodów i co za tym idzie, państwa, dla którego kwestia tożsamości będzie zawsze jednym z ważniejszych problemów. Wydaje się więc, że głównym zadaniem naukowców i polityków powinno być stworzenie takiej koncepcji narodu i państwa, w której *russskost' i rossijskost'* nie będą się wykluczać, a będą wobec siebie komplementarne².

Bibliografia:

Źródła

1. Konstytucja Federacji Rosyjskiej z dnia 12 grudnia 1993 roku, red. L. Garlicki, tłum. A. Kubik, Warszawa 2000, Biblioteka Sejmowa.
2. Federal'nyj zakon ot 24 maâ 1999 g. N 99-Ф3 O goudarstvennoj politike Rossijskoj Federacii v otnošenii sootečestvennikov za rubieżom (s izmeneniâmi i dopolneniâmi) art. 1, Garant informacionno-pravovoj portal, <http://base.garant.ru/12115694/#1>.
3. Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii O sozdanii Fonda «Russkij mir» s 21 iûnâ 2007 goda, Fond «Russkij mir», http://www.russskiymir.ru/russskiymir/ru/fund/index.nested/decree_text.html.

¹ J. Potulski, Rola i znaczenie tradycji w funkcjonowaniu współczesnych instytucji politycznych w Rosji, Toruń 2005, s. 53.

² A. Wierzbicki, Rosja. Etniczność ..., wyd.cyt., s. 250-251.

4. Ministerstvo inostrannyh del Rossii, Oficial'nyj cajt, Koncepciã vnešnej polityki Rossijskoj Federacii (utverždena Prezidentom Rossijskoj Federacii D. A. Medvedevym 12 iúlã 2008 g.), <http://www.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0e9272befa34209743256c630042d1aa/cef95560654d4ca5c32574960036cddb>.

Opracowania

5. Anderson B., Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu, Kraków 1997.

6. Bieleń S., Geopolityczne uwarunkowania nowej tożsamości Rosji, w: Nowa tożsamość Niemiec i Rosji w stosunkach międzynarodowych, red. S. Bieleń, W. M. Góralski, Warszawa 1999.

7. Chodubski A., Odrębność dziedzictwa kulturowo-cywilizacyjnego Rosji, w: red. R. Backer, J. Marszałek-Kawa, Drogi i bezdroża ku demokracji, Toruń 2005.

8. Dyczewski L., Szwed R., Wstęp, w: Odmiany tożsamości, red. D. Wilk, Lublin 2010.

9. Kukułka J., Pojmowanie i istota tożsamości narodowej pod koniec XX wieku, w: Nowa tożsamość Niemiec i Rosji w stosunkach międzynarodowych, red. S. Bieleń, W. M. Góralski, Warszawa 1999.

10. Potulski J., Rola i znaczenie tradycji w funkcjonowaniu współczesnych instytucji politycznych w Rosji, Toruń 2005.

11. Simon G., Rossijskij nacjonalizm russkich i nerusskich, w: Nacionalizm v pozdne- i postkommunističeskoj Ewrope, red. È. Ân, Tom 2: Nacionalizm v nacional'nyh gosudarstvah, Moskwa 2010.

12. Sulowski S., Nowa tożsamość i nowa polityka zagraniczna Niemiec: między tradycją państwa narodowego a impertaywem integracji, w: Nowa tożsamość Niemiec i Rosji w stosunkach międzynarodowych, red. S. Bieleń, W. M. Góralski, Warszawa 1999.

13. Szwed R., Wprowadzenie: warianty tożsamości, w: Odmiany tożsamości, red. D. Wilk, Lublin 2010.

14. Wierzbicki A., Rosja. Etniczność i polityka, Tom 5, Warszawa 2011.

15. Zajączkowski W., W poszukiwaniu tożsamości społecznej. Inteligencja baszkirska, buriacka i tatarska wobec kwestii narodowej w Cesarstwie Rosyjskim i ZSRR, Lublin 2001.

Internet

16. De Lazari A, Putinofilia i putinofobia, «Przegląd», 36/2009, <http://www.przegląd-tygodnik.pl/pl/artykul/putinofilia-putinofobia>.

17. Dubas A., Widmo brunatnej Rosji. Ksenofobia na tle etnicznym – przejawy, przyczyny i prognozy, Prace OSW, 29/2008, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PRACE_29.pdf z 6 V 2012.

18. Fond «Russkij mir», [http://www.ruskiymir.ru/ruskiymir/ru/fund/about z 4 I 2013](http://www.ruskiymir.ru/ruskiymir/ru/fund/about%20z%204%20I%202013).

19. Fond sodejstviâ ob"edineniû russkogo naroda «Russkie», <http://russkie-fond.ru/>

20. Fond sodejstviâ ob"edineniû russkogo naroda «Russkie», <http://russkie-fond.ru/work/karta>.

21. Gudkov L., Ksenofobiâ kak problema: včera i segodnâ, http://www.ng.ru/ideas/2005-12-26/10_xenophobia.html.

22. Jarzyńska K., Nacjonalizm w Rosji: uśpione zagrożenie?, «Komentarze OSW», 85/12, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/Komentarze_85.pdf.

23. Konończuk W., Trudny «sojuznik». Białoruś w polityce Rosji, Prace Ośrodka Studiów Wschodnich, 28/08, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PRACE_28.pdf.

24. Lenov A., Beļyj M., Dokopat'câ do kornej. Nacional'nye republiki Rossii uvlekli's' sočineniem mifov i legend o sobstvennoj istorii, <http://www.newizv.ru/society/2007-07-17/72923-dokopatsja-do-kornej.html>.

25. Piątkowski P., Pozycja Władimira Putina i Dmitrija Miedwiediewa na rosyjskiej scenie politycznej, http://www.ibk.wszp.edu.pl/publikacje/materialy_studialne/Rosja_Putin_Miedwiediew.pdf.